

Національна Академія наук України
Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка

На правах рукопису

САВЧУК Ольга Михайлівна

**Творчість Павла Русина з Кросна
і деякі питання рецепції латинської
традиції в українському віршуванні
XVI - XVIII ст.**

10.01.02 - Українська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1994

00755929 (.)

ДВ 31.216

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі давньої української літератури Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України.

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор
О.В.Мишанич

Офіційні опоненти: член-кореспондент НАН України, доктор
філологічних наук Д.С.Наливайко

кандидат філологічних наук М.С.Трофимук

Провідна організація: Київський державний педагогічний
університет ім. М.П.Драгоманова

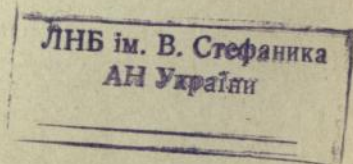
Захист відбудеться листопада 1994 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 016.35.01 при Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (252001, Київ, вул. Грушевського,4).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України

Автореферат розіслано жовтня 1994 р.

Учений секретар спеціалізованої
вченої ради

М.М.Сулима

Загальна характеристика дисертації

Українська література XVI - XVIII ст. - переплетіння двох світів - автохтонного староукраїнського і "привнесеного" польсько-латинського. Перший базувався на греко-візантійських культурних традиціях, другий був результатом тогочасних історичних і політичних реалій, а саме тривалого перебування українських земель, позбавлених власної державності, у складі Польщі.

Латинсько-польське крило давнього письменства з конфесійних причин, а пізніше - під впливом стереотипів, витворених літературознавчою думкою минулого, недостатньо вивчалось українськими дослідниками. Проте в останні десятиліття медієвісти (Б.Кравців, Г.Грабович, В.Шевчук, В.Яременко, В.Маслюк, В.Литвинов та ін.) поставили питання про правомірність розширення річища староукраїнського письменства за рахунок полоно- та латиномовних творів. У сучасному літературознавстві прийняте положення про багатомовність тогочасного літературного процесу як віддзеркалення інтелектуального плюралізму доби.

Поява у XVI - XVIII ст. в Україні новолатинської літератури викликана частковим переходом української культури у річище польсько-латинської освіченості. Про потребу ґрунтовного вивчення цього пласту письменства неодноразово писали Д.Чижевський, П.Беркоф, І.Голенищев-Кутузов, В.Дорошкевич, Д.Наливайко та ін. Латиномовна творчість увійшла в літературний процес: перекладаються та аналізуються поетики і риторики, у збірках давньої поезії подаються окремі тексти. Оскільки для узагальнюючих праць і проблемно-типологічних студій базу ще не створено, отож, на сучасному етапі вивчення новолатинської літератури важливий аналіз конкретних її проявів.

Вдячним матеріалом для дослідження є поетична спадщина Павла Русина з Кросна - спільний набуток української і польської культур XVI ст. Починаючи з досліджень І.Голенищева-Кутузова поет часто згадується в історико-культурних і літературознавчих працях. Здебільшого повідомлення про магістра однотипні: подаються біографічні відомості, наводиться

його характеристика як першого гуманістичного поета України, зрідка аналізуються поезії, перекладені українською мовою.

В українському літературознавстві і досі побутує спрощена й певною мірою однобічна характеристика особи і творчості Павла Русина з Кросна, хоча Б.Кравців ще 1971 р. зазначав, що "життя і творчість Павла Русина як українського і польського гуманіста може стати доброю темою дисертації чи й наукового дослідження"(1). Цим зумовлена *актуальність* реферованої дисертації.

Поетична спадщина Павла Русина не дочекалася монографічного опрацювання й у польському літературознавстві, хоча до його доробку звертався чи не кожний дослідник проблематики раннього Ренесансу. Ті чи інші аспекти творчості Кроснянина висвітлюються в роботах К.Баквіса, Г.Барича, Т.Беньковського, С.Заболоцького, С.Грачотті, Б.Кручкєвича, Й.Пельца, М.Плезіі, К.Ставецької, М.Цитовської та ін. Двічі видавалися його поезії (1887, 1962 рр.) Незважаючи на довголітнє вивчення творчості Павла Русина у польському літературознавстві і звернення до неї останнім часом українських дослідників, існує цілий ряд проблем і питань, які потребують дослідження й уточнення.

Виходячи з цього, у дисертації поставлено ряд конкретних *завдань*:

- Уточнити місце Павла Русина в українській культурі та його роль в польсько-українських літературних взаєминах.

- Проаналізувати вірші магістра в контексті гуманістичної поезії.

- Показати значимість творчих шукань Павла Русина і традиції новолатинського віршування загалом, для художнього поступу української ренесансно-барокової поезії.

Творчість краківського магістра береться як матеріал для аргументації тези, що елементи новолатинської поезії, гуманістична топіка в XVI - XVII ст. утвердилася в Україні.

Йдеться насамперед про ту частину давньої поезії (латинською,

1. Кравців Б. Ренесанс і гуманізм на Україні // Європейське Відродження та українська література XIV - XVII ст. - К., 1993. - С.312.

польською та різноваріантною староукраїнською мовами), яка орієнтувалася на античні та західні зразки.

Метою роботи є аналіз віршової спадщини Павла Русина з Кросна у порівнянні з традицією новолатинської поезії, передусім німецької, вплив якої на його творчість був визначальний.

Методологічною основою дисертації є принцип історизму у вивченні художніх явищ минулого. Латиномовний твір важливо аналізувати на тлі певного культурного середовища, що дозволяє уточнити його культурно-історичне значення, виходячи з конкретної ситуації. Як основний метод дослідження прийнято порівняльний з використанням елементів історико-функціонального, системного, описового і герменевтичного методів.

Наукова новизна роботи в тому, що творча спадщина Павла Русина з Кросна та його місце в історії українсько-польського культурного, пограниччя ще не були предметом вивчення. Дисертація є також першою спробою підійти до проблеми зв'язку між новолатинським віршуванням і літературою, писаною різноваріантною староукраїнською мовою.

Практичне значення дослідження зумовлене тим, що зроблені в ньому спостереження та узагальнення можуть бути корисні для подальшого вивчення історії давньої української літератури, особливо її "латинського" крила.

Апробація роботи. Дисертація обговорена і схвалена на засіданні відділу давньої української літератури Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Окремі її тези покладені в основу доповідей на II Науково-методологічних читаннях "Методологія культурного процесу" (Тернопіль, 1991), X Всеукраїнській науково-практичній конференції "Духовне відродження слов'ян у контексті європейської і світової культури" (Чернівці, 1992), Сковородинівських читаннях (Переяслав-Хмельницький, 1993), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Українознавство і гуманізація освіти" (Дніпропетровськ, 1993), міжнародній конференції "Латина між Віслою і Дніпром" (Варшава, 1993), II конгресі МАУ (Львів, 1993), на українсько-італійському симпозиумі "Україна ХVII ст. між

Сходом і Заходом" (Київ, 1994). Основні положення дисертації викладені в шести публікаціях.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури. Загальний обсяг дисертації - 209 стор.

Зміст дисертації

У *вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, розглянуто стан вивчення проблеми в сучасному літературознавстві. Вказано на необхідність з'ясування ряду питань, пов'язаних з функціонуванням новолатинської літератури, на широкому порівняльному тлі. Оскільки латина в добу Відродження і в наступні епохи була мовою наднаціональною, то й література нею витворилася загальноєвропейська. Дослідники дедалі частіше трактують її як цілісність, враховуючи при цьому регіональні особливості.

Перший розділ - "Поет і його епоха" - присвячений з'ясуванню кола проблем, пов'язаних із встановленням культурно-історичної цінності творчості Павла Русина. Кроснянин стояв біля витоків ренесансної латиномовної поезії Речі Посполитої. Мандрівні гуманісти Конрад Цельтіс та Філіпп Буонаккорсі Каллімах перебували у Кракові надто короткий час, щоб виховати учнів, знайти послідовників і тим самим закласти підвалини ренесансної культури на місцевому ґрунті. Саме це завдання судилося виконати Павлові Русинові.

Зважаючи на те, що культурно-історична роль Павла Русина у становленні раннього гуманізму у польській культурі вже висвітлювалася і дисертантці не пощастило знайти якихось нових аспектів проблеми, основну увагу у розділі звернуто на з'ясування семантичного наповнення означення "Русин" у формі прізвища поета. Відомо, що свої твори він підписував як "Павло Русин з Кросна", так іменували його сучасники. Новолатинські поети нерідко витворювали прізвище за назвою місцевості, з якої походили, регіону або країни. У тлумаченні того, що означає "Русин" у формі прізвища Кроснянина, між польськими та українськими літературознавцями спостерігаються чималі розходження.

Проблема визначення смислу означення має більшу вагу, ніж це видається на перший погляд. Серед творців польсько-латинської поезії ХУІ ст. виділяється група митців, які називали себе "Русинами": Григорій Тичинський Русин, Іван Туробінський Рутенець, Григорій Чуй Русин із Самбора. Можливо, називаючи себе так, ці поети наслідували магістра Павла і вкладали в це поняття той же зміст, що й їх попередник (всі вони також були викладачами Краківської академії).

У польському літературознавстві переважає думка про німецьке походження Павла Русина з Кросна, що випливає з відповідних історичних документів. І.Голенищев-Кутузов акцентував увагу на самовизначенні "Русин", трактуючи його як мірило національності (народності), і вважав Павла Русина з Кросна першим гуманістичним поетом України. Твердження авторитетного славіста підтримали українські медієвісти. Останнім часом магістра Павла часто згадують в історико-культурних, філософських та літературознавчих працях, присвячених східнослов'янському Ренесансу, в контексті української культури ХУІ ст.

На думку більшості дослідників (І.Голенищева-Кутузова, В.Дорошкевича, Г.Нудьги, В.Шевчука, В.Литвинова та ін.), "Русин" - це ясна вказівка на українське чи білоруське походження і відповідну національну свідомість того чи іншого культурного діяча. Д.Наливайко трактує це означення як вираження свідомості належності до Русі як давньої етнічно-культурної спільності, зі своїми основами й традиціями, відмінними від польських, "латинських".

"Рутенець", "Роксолян" чи утворення прізвища від східнослов'янської географічної назви не можуть бути єдиною і безсумнівною підставою, щоб сприймати відповідних культурних діячів українцями чи білорусами.

Відомо, що русинами - роксолянами впродовж століть називали вихідців з українських земель. У списках Краківського та інших західних університетів так записувалася молодь з Руського воєводства з центром у Львові, а також польських східних воєводств, де переважало українське населення. Однак підтверджений М.Грушевським факт змішаності людності у містах та містечках Речі Посполитої (на українських землях -

особливо) не дозволяє однозначно вирішити проблему етнічної ідентифікації тогочасних "русинів". У Західну Галичину був сильний вплив поляків і німецьких колоністів. Одним із найбільших центрів поселень останніх було Кросно.

Очевидно, на відміну від пізніших часів, у XVI ст. слово "русин" не було однозначним окресленням українця. Етнічне значення було основним, але не єдиним. Коли про "русинів" писали Йонас Людвіг Децій, Ян Сакран з Освенціма, Еразм Роттердамський, вони мали на увазі саме українців. З іншого боку, це слово нерідко вживалося на означення мешканця "руських" земель Речі Посполитої.

Можна вважати доведеною гіпотезу Б.Кручкевича - С.Вітковського про німецьке походження поета, однак це автоматично не означає відповідного самоусвідомлення. Про контакти Павла Русина з німецьким культурним середовищем жодних свідчень не збереглося. Польські дослідники обстоюють думку, що магістр був колонізованим німцем, але в такому випадку не мало б жодного сенсу визначення "Русин". До того ж, за невеликими винятками, поет не засвідчував своєї приналежності до Речі Посполитої. У панегірику, присвяченому угорському королю Владиславу, згадуючи якісь його сутички з поляками, він не вагається щодо дошкульних епітетів на адресу останніх. Перебуваючи на угорських землях, Павло Русин натяками дає зрозуміти, що тісніші контакти поєднують його з угорцями. Підставою для цього було, за твердженням А.Єлич, те, що в Середньовіччі частина Русі певний час належала до Угорщини. Слід врахувати також намагання догодити угорським меценатам. В інший період творчості, прагнучи привернути увагу польського королівського двору, поет створює вірші, які прославляють Сигізмунда I і його оточення. Отже, відмежування від поляків було дуже відносне, але говорити про польське самоусвідомлення магістра немає підстав.

Коли людина має проблеми з віднесенням до "великої" батьківщини, на перший план виступає регіональна самосвідомість. Малою батьківщиною Павла Русина з Кросна була Русь, і він засвідчив це у спосіб недвозначний. Локальна приналежність до регіону була для поета визначальною.

Чи Павло Русин з Кросна почував себе українцем? Швидше всього, ні, бо був німцем за походженням, католиком за віровизнанням, не зв'язаним з українським культурним середовищем, сином бургомістра, а отже, далеким від нижчих верств населення, де домінували традиції "руські". Він був "регіональним" русином, за визначенням С.Грачотті, "латинським". Поетові була властива "руська" регіональна самосвідомість, яка ґрунтувалася на визнанні своєю батьківщиною Русі, передувала і була підґрунтям української національної самосвідомості, але в цей історичний період з нею не ідентифікувалася.

Мають рацію ті українські дослідники, які пишуть про проміжні явища в історії двох культур, до яких відноситься творчість Павла Русина з Кросна, як про польсько-українську літературу (термін О.Брюкнера). Пограничні явища були дуже характерні для європейського Ренесансу (творчість Яна Паннонія, Конрада Цельґіса, Еразма Роттердамського, Богуслава з Гассенштейну та ін). Спроби провести культурне розмежування, "привласнити" давніх авторів у таких випадках приречені на невдачу.

Спираючись на історичні факти і спостереження, зроблені попередниками, у розділі дається огляд життєвого і творчого шляху Павла Русина з Кросна, аналізуються його взаємини зі сучасниками - поетами й меценатами. Намічаються перспективні напрямки досліджень, які дисертантці не вдалося зреалізувати внаслідок недоступності текстів. Йдеться про порівняння творчості Павла Русина з Кросна з поезіями тогочасних угорських і віденських гуманістів, подібно до зіставлення з італійськими і німецькими новолатинськими поетами, яке здійснила свого часу М.Цитовська. Зважаючи на тривале перебування магістра Павла в Угорщині і у Відні, можуть бути знайдені як сліди впливу поетів цього регіону на творчість Кроснянина, так і виявлений зворотний процес.

З огляду на те, що Павло Русин неодмінно згадується в контексті української ренесансної літератури, неминучий був вихід на цю дискусійну проблематику. Рішуче заперечення будь-яких пов'язань Відродження зі східнослов'янським світом відійшло в минуле. Оперуючи фактами діяльності західних

гуманістів на українських землях і участі вихідців з України у творенні європейської ренесансної культури, І.Голенищев-Кутузов прийшов до висновку про наявність на східнослов'янському культурному ґрунті елементів Відродження. Українські медієвісти підтримали цю концепцію і взялися за її розробку. Хронологічні рамки Ренесансу визначають у межах другої половини ХУ - кінця ХУІ ст. (В.Яременко, Ю.Ісиченко), другої половини ХУІ - середини ХУІІІ ст. (авторський колектив монографії "Філософія Відродження на Україні" та ін.).

На питання, чи проникнення ренесансних ідей відбувалося такою мірою, щоб це дозволило говорити про Відродження в Україні як культурний етап, негативно відповіли Д.Чижевський, О.Ліцак, Є.Зьомек та ін.). Наявність явищ і тенденцій, характерних для Відродження, ще не дає підстав твердити про існування на українському ґрунті розвиненої ренесансної культури (теза Д.Наливайка).

Українська література ХУІ - поч. ХУІІІ ст. значно відрізняється не лише від ренесансного письменства Італії, а навіть від країн Північного Відродження. Прихильники існування Ренесансу в Україні списують це на розмаїтість форм прояву Ренесансу в різних національних культурах. Їх опоненти мають свою логіку: чи не підводяться під Відродження в східнослов'янських країнах типологічно споріднені зі західноєвропейським Ренесансом явища?

Дисертантка вважає, що вплив Відродження на українську культуру ХУІ - ХУІІІ ст. не треба перебільшувати. Немовби навздогін за європейськими країнами на місцевому ґрунті відбувалася синхронна адаптація та трансформація ренесансних і ранньобарокових елементів. На думку В.І.Крекотня, в українській літературі недоцільно розмежовувати етап "Ренесансу" і етап "Бароко". Якщо прийняти, що означення "Русин" у формі прізвища Павла Русина з Кросна та інших поетів, які себе так називали, ще не доводить їх українського походження і відповідної національної самосвідомості, і що неправомірно відносити до ренесансного гуманізму творчість діячів оновлення православної церкви, то існування епохи Ренесансу в Україні ставиться під сумнів.

У другому розділі - "Творчість Павла Русина з Кросна в контексті поезії гуманізму" - аналізується по-ренесансному суперечлива спадщина краківського магістра. Вона відобразила боротьбу різних напрямків і поетичних тенденцій, засвідчує тяглість середньовічної літературної традиції. Тематично її можна умовно поділити на три основні групи: духовна поезія, панегірично-злободенні твори, поезії морально-дидактичного спрямування.

Обґрунтовується теза про релігійну поезію як невід'ємну складову тогочасного літературного процесу. Гуманісти початку ХУІ ст. прагнули поєднати захоплення античністю з католицькою вірою, тому було б недопустимим спрощенням бачити в духовних творах лише рецидиви Середньовіччя або свідчення хитань ренесансних авторів.

Серед релігійних віршів Павла Русина найбільш широко представлені дві тематичні групи: поезії на честь Богородиці та твори, що прославляють святих і церковні свята. Релігійний характер значної частини творів Павла Русина зумовлений як літературною традицією, середовищем, так і, судячи з його власних висловлювань, глибокою релігійністю їх автора. У духовних творах поет пішов за усталеною традицією такого роду поезії, підпорядковуючи виклад трафаретові і користуючись переважно готовими формулами. Це відповідало принципам не лише середньовічної, а й ренесансної поетики, яка спрямовувала митця на шлях розробки відомої теми. Духовні вірші Павла Русина у контексті польсько-латинської релігійної поезії розглянула К.Ставецька, тому дисертантка не зупиняється на них докладно, акцентуючи увагу лише на окремих моментах.

При всьому ренесансному замилюванні античністю, коли вона вступає в суперечність з домінантою духовного світу поета - християнською вірою, перевага рішуче надається останній. Як і деякі з його сучасників, Павло Русин у релігійних поезіях хитався між неопоганством і християнським гуманізмом.

Численна і дуже різноманітна група поезій Павла Русина має панегіричне спрямування. Виникнення і розвиток панегіричної творчості пов'язаний з тими відносинами залежності, які існували між поетами і їх меценатами. Адресуючи твори благодійникам, Павло Русин намагався в такий спосіб

віддячити їм за матеріальну підтримку, а також дати зрозуміти майбутнім протекторам, що за певних обставин і вони можуть розраховувати на присвяти. Свої похвали магістр черпає з арсеналу антично-гуманістичної топіки.

У душі ренесансного класицизму поет ідеалізує героїв, звільняючи реальних адресатів від усього, що не відповідало його заміру - створити портрет ідеальної людини - і додаючи риси, необхідні для повної відповідності ідеалові. У релігійних панегіриках при створенні образу позитивного героя відчувається залежність від житійного канону. Приймається схема церковних чеснот з акцентацією на таких моментах, як нехтування земними благами і минулими земними насолодами. У "світських" панегіриках акценти зміщуються, поет наголошує на благодійницькій діяльності героя (будував храми, допомагав бідним і хворим, заснував школи). У віршах, присвячених античним божествам - покровителям поезії - магістр висуває на перший план заслуги мецената щодо поетів, яких він шанує і щедро обдаровує. При всій ідеалізації життєвого матеріалу поет не може і не прагне уникнути контрастів, різко протилежних зіставлень, у його творах спостерігається характерна для давньої літератури естетична модель протиставлення ідеального і реального.

Злободенно-панегіричні твори Павла Русина більшою мірою, ніж релігійні, тяжіють до традицій римської поезії. Світ античних богів у них функціонує як самодостатня цілісність, без обов'язкового протиставлення християнським святим з метою вивищення останніх.

Морально-дидактичні твори Кроснянина пов'язані з його педагогічною діяльністю. Значна їх частина звернена до студентів Краківської академії з метою заохотити їх вивчати римську літературу. Магістр рекомендує читати твори Валерія Максима, Горація, Теренція передусім з огляду на їх виховне значення: в них прославляється Чеснота і засуджуються людські вади. Корисними для читачів Павло Русин вважає також книги, які мають виховне значення. Вивчення римської літератури для магістра - засіб, що допоможе молоді знайти своє місце в житті.

У відповідності з тенденціями епохи Кроснянин звертається до ідейно і семантично насичених образів Чесноти і Фортуни.

Поет стверджує, що доброчесність - найбільша і, очевидно, єдина справжня цінність людського життя. Вершин Чесноти досягнути нелегко, до того ж корінь її - гіркий, однак тільки доброчесність невідвладна смерті.

Для творчості Павла Русина характерний мотив, який у багатьох варіантах побуває у світовій літературі - мотив незнищенності поезії, тріумфу мистецтва над плином часу. Магістр висловлює свої погляди на поезію як високе досягнення людства: тільки їй ми завдячуємо тим, що в пам'яті нащадків залишилися імена і героїчні діяння людей античності. На відміну від минутих земних благ, поезія - вічна. Заохочуючи учня Яна Вислицького і далі писати вірші, магістр стверджує, що пісні принесуть йому шану, яка розійдеться по світу.

Ставлення поета до слави неоднозначне. Воно визначається тематикою твору, обраними зразками для наслідування і, можливо, запотребуваннями аудиторії. У віршах релігійного характеру слава зараховується до життєвих марнот, отож не відіграє для героя жодної ролі. Однак, оскільки для римських творців слава - одне з першорядних понять, у злободенно-панегіричних і морально-дидактичних творах Павла Русина концепція слави набуває ренесансного характеру. Подвиги античних героїв канули б у забуття, якби їх не оспівали поети. З іншого боку, завдяки значимості подій, зафіксованих у віршах, творці навіки зробили відомими свої імена. У творчості Кроснянина слава виступає у двох іпостасях: слава добра, вічна, справжня, пов'язана з античними поетами і героями, що відзначалися доброчесністю, й слава злочинна, прикладом якої служать Нерон, Сарданапал, Паріс - особи, життя яких було позбавлене Чесноти.

Краківський магістр дотримується сакральної концепції виникнення поетичних творів: співець творить, натхненний божеством. Талант - небесний дар, однак для написання високомистецького твору потрібна також сумлінна праця. Отже, у розв'язанні проблеми про співвідношення при творенні поезії таланту (натхнення) і вправління (науки), як і сучасні йому гуманісти, Павло Русин наслідує Горація.

У поетові Кроснянин бачить особу, свідому своєї вищості над основною масою людей. Він переконаний, що чернь ніколи

не збагне поетичних творів, вбраних у химерні шати спеціально для того, щоб вони стали доступними лише вибраним. Витоки протиставлення митця і його оточення знову ж таки слід шукати у Горация (Оди, III, I, I).

Творчість Павла Русина з Кросна є органічною складовою європейської гуманістичної поезії. З погляду типологічного його шукання стояли ближче до практики північноєвропейських гуманістів, ніж італійських. Це пояснюється тим, що ренесансні ідеї в Річ Посполиту кінця XV - поч. XVI ст. проникали найбільше з Німеччини.

З віршів поета постає людина, яка розривалася між гармонійним світом, витвореним у її уяві римською поезією, і світом реальним, у якому для досягнення успіху доводилося йти манівцями. З одного боку, поет декларує минущість земних благ, з іншого - докладає чималих зусиль, щоб здобути визнання королівського двору, польських та угорських меценатів. У дисгармонії внутрішнього світу Павла Русина слід шукати коріння дисонансів його творчості, в якій строге моралізування змінюється картиною ренесансного бенкету.

Третій розділ - "Деякі аспекти продовження традицій новолатинської поезії Кроснянина на українському ґрунті" - розглядає рецепцію окремих рис творчості Павла Русина в українській поезії XVI - XVIII ст. Враховуючи недостатню вивченість латиномовної поезії цього періоду, в дисертації робиться відступ, мета якого - подати деякі зауваження щодо особливостей функціонування цього пласту староукраїнського письменства (спираючись лише на введений у науковий обіг матеріал).

Внаслідок переорієнтації шкільництва на гуманістичну модель західноєвропейських навчальних закладів відбувся перелом у ставленні до "латинської" культури. Західні впливи, які йшли в Україну переважно через Польщу, викликали появу на місцевому культурному ґрунті новолатинської літератури. У розділі окреслюються контури її майбутньої картини, яка відкриється при поглибленому вивченні. Особливу увагу звернуто на функціонування в Україні у складі багатомовного комплексу латиномовної поезії, доводиться її в основному

національний характер. Подаються деякі зауваження щодо рецепції гуманістичної творчості у Григорія Сковороди.

Становлення поезії різноваріантною староукраїнською мовою зумовлене внутрішніми потребами духовного розвитку українського суспільства, однак цей процес відбувався під впливом цілого комплексу контактуючих літератур. Хоча розробка теорії польського та слов'янського вірша, суть якої полягала у перенесенні моделей латиномовної літературної творчості в письменство національними мовами, спостерігається в поетиках лише з кінця ХУІІ ст., вплив античної, польської та новолатинської поезії на літературний процес українською мовою розпочався набагато раніше.

Опосередковано через пономовну поезію або безпосередньо в українське письменство врастають жанри і жанрові різновиди новолатинської поезії, особливо злободенної творчості. Це різноманітні панегірики (вітальні, поздоровчі, подячні, похвальні вірші, твори з побажанням щасливої дороги особі, яка вирушає в подорож), епіграми (епітафії, присвяти, викривальні, повчальні твори тощо).

Проблема зв'язку між новолатинським письменством і літературою національними мовами належить до маловивчених, а в українському літературознавстві ще навіть не ставилася. Існуюча залежність була не лише генетичного, а й типологічного характеру: принцип "imitatio" зобов'язував наслідувати античних і вибраних новолатинських авторів. Приймалася модель, випрацювана античною риторикою, яка визнавала наслідування поряд з теорією і вправлінням однією з трьох умов для досягнення досконалості вислову. Сам вислів розглядався у трьох основних площинах: винайдення теми ("inventio"), побудова твору ("dispositio"), підбір відповідних виразів і думок до теми вислову ("elocutio") (Квінтіліан "Настанови ораторові" X, 1 - 2).

На всіх рівнях - тематики, композиції, стилю - спостерігаються непоодинокі випадки, коли творчість Павла Русина перегукується з тією частиною української поезії, яка орієнтувалася на античні і гуманістичні зразки. Однак це ще не свідчить про вплив краківського магістра на українських авторів. Не знайдено свідчень, що письменники знали поетичну спадщину Павла Русина з Кросна і що вона безпосередньо

впливала на літературний процес. Хоча ймовірність цього велика, бо віденське видання його творів (1509) вийшло значним на той час тиражем. Ще більшу можливість потрапити на східний книжковий ринок, виходячи з тогочасних реалій, мали краківські друки магістра.

Все-таки, виділяючи риси, які зближують творчість Павла Русина з українською поезією, доцільніше говорити не про впливи і залежності, а про аналогії і паралелі, які походять зі спільних джерел. Слід враховувати, що так само, як свого часу пізня латинська, частково середньовічна і ренесансна поезія, українське віршування зазнає сильної риторизації. Вона знайшла свій вияв у широкому використанні авторами гуманістичних топосів, які найчастіше ототожнювалися з готовими зразками вислову. У давній літературі під впливом риторики "спільні місця" виконували функцію аргумента або оздобы.

Гуманістичні топоси мандрували ренесансною та бароковою Європою, міняли власників, модифікувалися. У розділі зроблено спробу виділити ті з них, які зустрічаються в поезії Кроснянина й одночасно характерні для української поезії XVI - XVIII ст. Аналізуються "формули скромності", за допомогою яких автори намагалися здобути прихильність читача. Самоприниження автора було фоном для вивищення особи, якій присвячувався твір. Йдучи за рекомендаціями поетик і риторик і продовжуючи традицію римських поетів, новолатинські й українські автори, бажаючи адресатові панеїрика довгих років життя, часто зверталися до образів античних довгожителів Пріама і Нестора. Ці топоси використовують Павло Русин з Кросна, Григорій Бутович і анонімний автор геральдичного твору середини XVII ст. Для позначення кінця життєвого шляху вживається топос парок, які тчуть нитку людської долі і, коли їм заманеться, можуть її перервати. Дуже поширеним був відомий ще з античної поезії й популярний у гуманістів мотив мінливості людської долі (обігрується в анонімному панеїрику "Еуфонія веселобрмьячаа" (1633), в "Епитафіїні" Лазаря Барановича та у творі "Анатїїа тїо тїїїо" (1641) Якова Седовського.

У розділі простежується рецепція на українському літературному ґрунті гуманістичного топосу "запрошення Аполлона і муз прийти та замешкати на батьківщині поета".

Традиційно античних покровителів поезії хотіли привести в Німеччину (Рудольф Агрікола Старший, Конрад Цельтіс, Еразм Роттердамський та ін.) та в Угорщину (Ян Панноній, а за ним Павло Русин з Кросна). Себастьян Кленович відчинив для них браму древнього Львова, Симон Пекалід – Острога. Ян Домбровський наважився покликати муз у зруйнований Київ, а Софроній Почаський в "Евхаристиріоні" закликає Феба завітати у "до наук голодний" руський край, а саме у квітучий "Печерський сад", щоб люті морози не знищили його цвіту. Враховуючи часте вживання цього топосу в гуманістичній поезії, важко вибудувати якийсь ланцюжок. Однак на його прикладі можна проілюструвати, як традиція новолатинського віршування входила в українську поезію і сприяла її оновленню.

Очевидно, саме з новолатинської поезії перейшла в україномовну творчість так звана "вартісна" функція вживання античних ремінісценцій: імена міфологічних та історичних героїв наводяться, щоб вказати, що вони прирівнюються до осіб, яких звеличує автор, або поступаються їм (Павло Русин з Кросна, Софроній Почаський, Касіян Сакович). Аргументи, якими Павло Русин з Кросна доказує користь поезії, вживаються в літературі українського бароко (Феофан Прокопович, Митрофан Довгалевський, Григорій Граб"янка).

Паралелі з топосами, вжитими краківським магістром, спостерігаються також на рівні стилю і композиції. Ян Домбровський при описі Дніпра використовує ті ж порівняння, що й Павло Русин, а Феофан Прокопович описує край, місто і ріку в тому ж лядваційному річищі, що й Кроснянин, описуючи Угорщину. Збіги між традицією антично-гуманістичної літератури й українською поезією на рівні композиції чітко простежуються в епічних творах (визначення теми, інвокація, нарративна частина виділяються в поемах Павла Русина, Себастьяна Кленовича, Симона Пекаліда, Митрофана Довгалевського та ін.).

Будуючи твори за єдиними вимогами, автори спиралися на теоретико-літературну думку епохи, враховували рекомендації поетик і риторик. Це стосується переважно прихильників латинської освіченості, які орієнтувалися на західноєвропейські літературні канони. Класицистичні елементи (йдеться про тематичні мотиви, метричні особливості, мовно-стилістичні

засоби античної літератури і гуманістичну топіку пізнішого часу) найчастіше проступають у віршах з поетик і риторик, а також у творчості авторів, що здобули гуманістичну освіту в учбових закладах Західної Європи. Поезія "шкільного класицизму", як і проблематика класицизму в українській літературі загалом, чекає на своїх дослідників.

У *висновках* дисертації узагальнено спостереження над проблемами, порушеними в дослідженні.

Список джерел та основної використаної літератури по темі роботи містить 188 позицій.

Публікації по темі дисертації

1. До питання про оцінку польським літературознавством кінця XIX - поч. XX ст. творчості Павла Русина з Кросна // *Методологія культурного процесу: Тези та матеріали II Тернопільських науково-методологічних читань*. - Тернопіль, 1991. - С.74 - 78.

2. Традиція польсько-латинської культури і становлення латиномовної поезії України // X Всеукраїнська славістична конференція "Духовне відродження слов'ян у контексті європейської та світової культури : Тези доповідей (Чернівці, 18 - 20 травня 1992 р.). - Чернівці, 1992. - Т.1. - С.32 - 33.

3. Деякі питання вивчення давньої української літератури // *Українознавство і гуманізація освіти : Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Дніпропетровського державного університету (Дніпропетровськ, 19 - 23 травня 1993 р.)*. - Ч.3. - С. 37 - 38.

4. До проблеми рецепції українською ренесансно-бароковою літературою окремих елементів новолатинської поезії // *Доповіді і повідомлення Другого міжнародного конгресу україністів (Львів, 22 - 28 серпня 1993 р.)*. - Літературознавство. - Львів, 1993. - С.46 - 48.

5. Поет-гуманіст Павло Русин з Кросна // *Європейське Відродження та українська література XVI - XVIII ст.* - К.: Наук. думка, 1993. - С.126 - 150.

6. "Павло...", котрого вчений гурт йменує солодким словом Русин" // *Слово і час*. - 1994. - № 9. - Друкується.

Savchuk O.M. The creative work of Pavel Rusyn, a native of Krosno, and some elements of Latin tradition in Ukrainian poetry from the XVI to the XVIII centuries.

A dissertation for a candidate degree of philological sciences 10.01.02 - Ukrainian Literature, the T.Shevchenko Institute of Literature Ukrainian NAS, Kiev, 1994.

The dissertation is a manuscript analysing the creative work of Pavel Rusyn. The Candidate determines the humanist's role in the history of Ukrainian - Polish literary contacts. Research includes religious, panegyric and moral - didactic works of Pavel Rusyn in the context of human poetry. Candidate has tried to research the problem of contacts between new Latin creative work and classicist trend in Ukrainian poetry between the XVI and the XVIII centuries.

Key words: humanism, new Latin poetry, rhetoricism.

Савчук О.М. Творчество Павла Русина из Кросно и некоторые вопросы рецепции латинской традиции в украинской поэзии XVI - XVII в. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 - украинская литература, Институт литературы им. Т.Г.Шевченко НАН Украины, Киев, 1994.

Диссертация является рукописью. В работе анализируется творчество новолатинского поэта начала XVI века Павла Русина из Кросно. Определяется роль гуманиста в истории украинско-польских литературных контактов. Анализируются религиозные, панегирические и морально-дидактические произведения краковского магистра в контексте гуманистической поэзии. Делается попытка подойти к проблеме связи между новолатинским творчеством и классицистическим течением в украинской поэзии XVI - XVII веков.

Ключевые слова: гуманизм, новолатинская поэзия, риторичность.

O. Savchuk

АВ 31.216

Підписано до друку 22.09.94 Формат 60×84 мм
Ум. друк. арк. 0,9 Обл. вид. арк. 1,0
Тираж 100 Зам. 548 1994 р.

Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України